

Vytautas Alenskas

PRANAS PUSKUNIGIS – KANKLIŲ IR KANKLIAVIMO PROPAGUOTOJAS

Šių metų rugsėjo 3 dieną Skriaudžių (Prienu r.) kanklininkų ansamblis *Kanklės* šventė 110 metų jubiliejų, o lapkričio 27 dieną sukako 70 m., kai mirė jo įkūrėjas Pranas Puskunigis. Ši pavardė pastaruoju metu dažnai minima mokslo straipsniuose, proginiuose rašiniuose, tačiau tik epizodiškai, šalia kitų kokį nors įvykį ar objektą apibūdinančių faktų.

GYVENIMAS IR VEIKLA

P. Puskunigis – savita, įvairiapusė asmenybė. Jis buvo vienas žymiausių tradicinių kanklių ir kankliavimo puoselėtojų, daug nusipelnė, kad kanklės neišnyktų, kol Lietuvą valdė carinė Rusija, ir kuo greičiau atgytų atgavus nepriklausomybę.

P. Puskunigio tėvai gyveno Šakių (dabar Marijampolės) apskr. Katilių kaime. Šeimos galva Jokūbas Vaitiekus buvo teisingas, doras, praprusęs ūkininkas, todėl apylinkių neturtingieji kartais jam atveždavo krikštyti staiga sunegalavusius kūdikius. Todėl jam prilipusi Puskunigio pravardė – palikuonims tapo pavarde.

Pranas dvejus metus mokėsi pas lenkiškai dėsiusius „daraktorius“, o per trejus metus baigė rusišką Sintautų mokyklą. Motina norėjo, kad sūnus stotų į Seinų kunigų seminariją, bet tėvas jį nuvežė į Veiverių mokytojų seminariją. Tačiau, besimokant antrame kurse, mirė motina, tad jam teko nutraukti mokslus ir grįžti į tėviškę padėti tėvui ūkio darbuose. Vėliau apie tai P. Puskunigis savo užrašuose rašė: ... *tai ir pasilikau namieje ne čielu kunigu, o tik puse kunigo...*¹

Dar vaikystėje, būdamas devynerių, iš savo aštuoniasdešimtmečio dėdės Simano Katiliaus (dokumentuose jo pavardė, siekiant išvengti tarnybos caro armijoje, buvo pakeista į Kalvaičio) Pranas išmoko kankliuoti, o Veiveriuose pramoko groti smuiku ir klarnetu. Tad ūkio darbai nenuslopino jaunuolio švietėjiškų polinkių. Jis buvo ne tik geras kanklininkas, bet ir aktyvus jaunimo vakarų dalyvis, organizatorius, domėjosi iš Rytprūsių gaunama ir platinama lietuviška literatūra ir pats ją gabeno.

Būdamas dvidešimt dvejų, P. Puskunigis išvyko į Kauną ir ten pramoko vargoninkauti bei skambinti fortepijonu. Darbas bažnyčiose sekėsi gerai, bet dėl tiesaus būdo ne visi kunigai jį mėgo, tad, vis keisdamas darbo vietas, kurį laiką dirbo net Amerikos lietuvių parapijose. 1905 m. grįžo į Lietuvą ir apsisėjo Marijampolėje, o po metų persikėlė į Skriaudžius, kur ir praleido didžiąją savo gyvenimo dalį.

Skriaudžiuose P. Puskunigis vėl ėmėsi vargonininko darbo, kartu būrė apylinkių jaunimą mokytis kankliuoti. Kanklininkų ratelį lankė ir būrelis jaunimo iš už penkių kilometrų esančios jau minėtos Veiverių mokytojų seminarijos. Šie jaunuoliai greitai įgudo kankliuoti, nes Seminarijoje buvo mokomi teorinių ir praktinių muzikos dalykų. Apie jų aukštą muzikinį parengimą byloja tokie faktai: muzikos dalykams čia buvo skiriamos 6–7 valan-

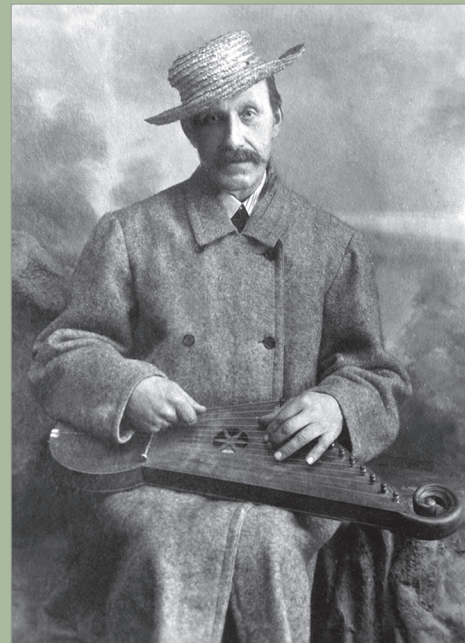
dos per savaitę, o štai 1892m. balandžio mėnesį *Tilmansų salėje koncertavo Veiverių mokytojų seminarijos auklėtinių choras ir orkestras (120 žmonių), kuris, vadovaujamas muzikos dėstytojo J. Šeferlingo, atliko šokius ir prologą iš M. Glinkos operos „Ivanas Susaninas“, D. Rosinio operos „Vilius Telis“ uvertiūrą ir kitus kūrinis. Pinigai, gauti už koncertus, buvo paskirti neturtingiems mokiniams šelpti*².

Talentingo mokytojo vadovaujami, Skriaudžių kanklininkai greitai parengė programą ir 1906 m. gretimame Sasnavos bažnytkaimyje po dramos spektaklio surengė pirmą koncertą. Tai buvo P. Puskunigio, kaip atsidavusio kanklių ir kankliavimo propaguotojo, aktyvios veiklos pradžia. Ansamblis buvo kviečiamas kankliuoti po dramos vaidinimų, jaunimo vakarėliuose, taip pat rengė ir savarankiškus koncertus.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui (1914 m.), P. Puskunigis pasitraukė į Kauną. Čia jį sutiko savo kraštiečių Saliamoną Banaitį (vėliau – Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras), kuris jam pasiūlė pas jį apsistoti ir mokyti kankliuoti jo spaustuvės darbininkus. Kanklininkas sutiko.

Pirmasis spaustuvės kanklininkų 12 asmenų ansamblio kartu su S. Banaičio sūnaus Kazio Viktoro parengtu chorą koncertas įvyko 1916 m. sausio 13 d. Kauno miesto teatre (kituose šaltiniuose – Tilmansų gamyklos klubo salėje, kuri taip pat

Pranas Puskunigis (1860–1946).
Nuotrauka iš autoriaus rinkinio

Kankliuoja P. Puskunigio mokiniai: iš kairės – Antanas Degutis, Kazys Jurgis Banionis ir prof. Pranas Stepulis. Nuotrauka iš autoriaus rinkinio

dažnai buvo vadinama teatru). Publika labai patiko lietuviškos dainos ir kanklių muzika. Laikraštis *Kownoer Zeitung* (Kauno laikraštis) rašė: *...wunderschöne Volksmusik* (nuostabiai graži liaudies muzika). Tačiau į patį P. Puskunigį vokiečių valdžia pradėjo žiūrėti įtariai ir jam uždraudė išvykti už apskrities ribų. Bet kanklininkas slapčiomis pėsčias kartais aplankydavo už 25 km Skriaudžiuose likusią šeimą. Už tai jį suėmė ir uždarė į daboklę. Sumokėjus baudą (atrodo, kad tai padarė S. Banaitis), buvo išleistas ir liepta grįžti į Skriaudžius.

Netrukus P. Puskunigis vėl gavo nurodymą vykti į Kauną ir su spauštuvės darbininkų kanklininkais rengtis koncertams Karaliaučiuje. Supykusį ir besispyriojantį vadovą vokiečiai išsivežė beveik prievarta. Karaliaučiuje vykusioje Rytprūsių mugėje kanklininkai koncertavo visą savaitę.

Kurį laiką vargoninkavęs Skriaudžiuose ir Plutiškėse, 1922 m. P. Puskunigis sulaukė generolo Vlado Nagevičiaus pasiuntinių su kvietimu vėl keltis į Kauną ir suburti kanklininkų grupę, kuri kankliuotų Valstybės vėliavos pakėlimo Karo muziejaus bokšte ceremonijų metu. Energingo vadovo mokomi karo invalidai greitai pradėjo ne tik skambinti ceremonijų metu, bet, jų gretas papildžius keletu patyrusių kanklininkų iš Skriaudžių, surengė koncertą Tilmansų salėje. Tačiau dėl kilusių nesutarimų ansamblio veikla greitai pašlijo, o jo vadovas neteko darbo ir atlyginimo.

P. Puskunigiui vėl nusišypsojo sėkmė – mokyti jaunųjų kanklininkų jį pakvietė Šančių 26-sios pradžios mokyklos vedėjas Kazimieras Motuza, žymaus lietuvių choreografo Kazio Motuzos (1928–2013) tėvas. Patyręs vadovas su jaunaisiais kanklininkais greitai parengė repertuarą ir jau *1924 metų rugpjūčio 24 d. kankliavo Vytauto Didžiojo bažnyčioje, pirmosios Lietuvos Dainų šventės (Dainų dienos) proga kunigo Juozo Tūmo laikytų Šv. Mišių metu*³. Jie daug koncertavo ne tik Kaune, bet ir daugelyje kitų Lietuvos vietovių. Šiam ansambliui pritariant, ne kartą dainavo Kipras Petrauskas, o ir kartu įrašė liaudies dainas *Prapuoliau močiute, Saulelė raudona, Ant marių krantelio*. Apie tai savo prisiminimuose rašo P. Puskunigio sūnus Leonas: *Na ir prišokdino mus tada K.Petrauskas, kol šias daineles į plokštelę įrašėme, – ne kartą prisimindavo tėtis. Jas, pritariant kanklėms, K.Petrauskas dainavo ir Kauno Vasaros teatre. Ir taip sėkmingai, kad turėdavo kartoti...*⁴

P. Puskunigio veikla išjudino Kauno šviesuomenę, ir pamažu brendo idėja įkurti kanklininkų draugiją. 1925 m. gegužės 9 d. Kauno muzikos mokykloje įvyko pirmasis pasitarimas. Jame dalyvavo P. Puskunigis, J. Strimaitis, J. Naujalis, A. Kačanauskas, J. Bendorius ir keletas kunigų, tarp kurių A. Sabaliauskas ir T. Brazys. Posėdyje pripažinta, kad jaunimo mokymas kankliuoti turėtų didelę auklėjamąją reikšmę, ir nutarta muzikos mokykloje atidaryti kanklių skyrių. Tačiau po kurio laiko P. Puskunigis iš muzikos mokyklos direktoriaus J. Naujaliao išgirdo: *Matai, tamsta, kanklių muzika yra pasenusi ir kaip atgyvenusi savo amžių. Teipos neištobulinta ir jos negalima priimti į muzikos konservatoriją, nes galima apturėti gėdą...*⁵ Po tokio atsakymo liko tik viena kryptis – kanklininkų draugija. Ji buvo įkurta 1925 m. liepos 30 d. (veikė iki 1940 m., atkurta 1989 m.). Pirmasis draugijos pirmininkas buvo J. Bendorius, vėliau – J. Talat-Kelpša, K. Ruginis, J. Strimaitis.

Įkūrus draugiją, pagyvėjo kanklininkų veikla, kūrėsi ansambliai, kai kur periferijoje steigėsi jos skyriai. *Lietuvos kanklininkų draugijos koncertų metu buvo skaitomos paskaitos apie kankles, klausytojai supažindinami su šiuo nacionalinės muzikos instrumentu. Tai dar labiau skatino visuomenę domėtis kanklėmis. ...kanklės buvo aktyviai populiarinamos per spaudą, polemizuojama su kanklių nevertinančiais kompozitoriais...*⁶ Tais pačiais metais Lietuvoje lankėsi ir su P. Puskunigiu bendravo, kanklėmis ir kankliavimu domėjęs suomių profesorius A. O. Vaisenenas.

P. Puskunigio materialinė padėtis buvo labai sunki. Jį paremdavo turtingesni pavieniai asmenys, ir tik 1928-aisiais, sulaukus 68 metų, buvo paskirta pensija. P. Puskunigis ir jo bendraminčiai vėl su nauja energija ėmė rūpintis kanklininkų mokyklos įkūrimu. 1930 m. Lietuvos kanklininkų draugija iš Švietimo ministerijos gavo keturis tūkstančius litų mokyklos įkūrimo reikmėms. Labai džiaugdamasis tuo įvykiu, P. Puskunigis rašė: *Dabar ger. Viengenčiams galima pranešti tikslėsių žinių, kad Švietimo Ministeriui leidis ir pritariant Kaune, vasario 15 d. 1930 m. Gedimino gatvė Nr. 36 miesto savivaldybės Biržos darbo rūmuose atidaryta kanklių muzikos mokykla, kur bus galima gauti žinių, patarimų kas liečia kanklių muzikos reikalą*⁷.

Kanklių muzikos mokykloje P. Puskunigis mokė kankliuoti senosiomis suvalkietiškomis kanklėmis. Dar tais pačiais 1930 m. K. V. Banaičio užsakymu meistras Jonas Pontažis mokyklai pagaminavo kanklių su penkiolika stygų. P. Puskunigis net raštu protestavo prieš tokių kanklių tobulinimą. Entuziazmą slopino ir skeptiška tituluotų muzikų pažiūra. Ypač kanklininkas išgyveno po kompozitoriaus Juozo Gruodžio straipsnio *Ar reikia mums kanklių muzikos*, kuriame jis savo požiūrį išreiškė taip: *...kodėl mes, galėdami važiuoti automobiliu, norime sėsti geldon?*⁸ Kompozitoriui atsakė tuometinis P. Puskunigio mokinys, Kanklininkų draugijos valdybos narys Justinas Strimaitis straipsnyje *Kanklių muzika brangintina*⁹. Pats J. Strimaitis buvo kanklių ir kankliavimo reformų šalininkas. 1931 m. jis tapo kanklininkų mokyklos vedėju, o nuo 1932 m. rugsėjo – ir kankliavimo mokytoju. P. Puskunigis dar siuntė nepasitenkinimo pareiškimus, bet, įvertindamas savo amžių, nieko laimėti nesitikėjo ir taikiai nusiteikęs rašė: *...o tegul sau kankliuoja, tobulina, mano darbas baigtas. Senovinės kanklės skamba plačiai, tebegyvuoja Kanklininkų draugija, atgaivinta Kanklių muzikos mokykla, išleistas Kanklių muzikos vadovėlis...*¹⁰

Nuo tada P. Puskunigis visam laikui liko Skriaudžiuose – rašė atsiminimus, taisė ir perrašinėjo savo kūrybą, sudarė jos sąrašą. Tačiau sveikata vis silpo. Kažkurią pavakarę žmonai Marijai

sakė: *Motin, kai numirsiu, idėk šitas kankles į karstą, tas drožinėtas, kabančias šalia raštuoty...*¹¹ Šią kanklininko valių buvo lemta išpildyti 1946 m. lapkričio 27 dieną.

KŪRYBINIS PALIKIMAS

P. Puskunigio veikla neapsiribojo vien kankliavimu ir kanklių populiarinimu – straipsniais, paskaitomis, organizaciniais darbais, jam priklauso nemažas literatūrinės, muzikinės kūrybos ir metodinis palikimas. *Jį sudaro septyni šimtai aštuoniasdešimt septynios pozicijos. Tai kanklėms pritaikytos lietuvių liaudies dainų ir šokių melodijos, originalios dainos, giesmės, instrumentinė muzika, eilėraščiai, atsiminimai, straipsniai, vaizdeliai scenai, literatūros kūrinių vertimai iš rusų ir lenkų kalbų, kankliavimo vadovėliai*¹². Žinoma, į šį skaičių įeina ir perrašinėti, taisyti kūriniai ar šiaip kokie eskizai, tačiau vis tiek tai yra daug.

P. Puskunigis 1937 m. Kaune į plokšteles įrašė 34 liaudies dainas ir šokius. Klausydami šio kankliavimo, aiškiai girdime, kad skambinta daug laisviau ir įdomiau, nei yra jo užrašyta natomis. Beje, P. Puskunigis pradedantiesiems kanklininkams leisdavo kankliuoti ne iš natų, bet, kad būtų lengviau, – skaitmenimis užrašytas melodijas. *Skaitmeninį notacijos būdą dar XX a. pradžioje bene pirmieji Lietuvoje pradėjo naudoti suvalkiečių kankliavimo skleidėjai. Šis būdas labiausiai prigijo ... Skriaudžių kanklių ratelio, dar 1906 m. įsteigto ... P. Puskunigio veikloje*¹³. P. Puskunigis parašė net tris kankliavimo vadovėlius, tačiau tik trečiasis 1932 m. buvo išleistas. Jį redagavo ir specialų skyrelį parašė J. Strimaitis. Šis vadovėlis buvo pirmoji nedidelė, bet tuo metu labai reikalinga mokymo priemonė. Jame ne tik metodiniai nurodymai, kūrinių natos, bet ir brėžiniai bei patarimai, kaip pasidaryti kankles. Čia aiškiai nurodoma, kaip skambinti mišriuoju būdu, nors pats autorius jį vadina kankliavimu „su foršlagais“. Paaiškinime, kaip derinti kankles, yra netikslumas: *Reikia pabrėžti, kad palyginus su dabartine muzikos garsų sistema, kanklių derinimas reikalauja, kad septintasis gamos laipsnis būtų pustomiu žemesnis*¹⁴. Iš tikrųjų suvalkietiškos kanklės buvo ir yra derinamos natūraliu mažoru, tik jų žemiausioji styga atitinka penktąjį mažoro laipsnį. Autorius jį laikė pirmuoju, todėl ir teko „žeminti“ septintąjį laipsnį. Įdomu, kad ir šiame leidinyje P. Puskunigis, *būdamas aktyvus kalbos gryninimo šalininkas, net ir tarptautinius žodžius stengėsi lietuivinti ... diezas – aukštiklis, bemolis – žemuolis, pauzė – silsa, metras – tvaksas, gama – žanga, akordas – sutaras, harmonija – gaidjunga...*¹⁵ ir panašiai.

P. Puskunigis skambinti išmokė apie šimtą dvidešimt kanklininkų. Žymiausi – Justinas Strimaitis, kanklių ir kankliavimo tobulintojas, pedagogas, bei Pranas Stepulis, liaudies dainų ir šokių ansamblio *Lietuva* kanklių grupės vadovas, vadovėlių, metodinių darbų autorius, profesorius. Jis taip pat subūrė penkis kanklininkų ansamblius, sukėlė kankliavimo sąjūdį ir kituose Lietuvos regionuose. Visa tai rodo šio kanklininko darbštumą, dvasios turtingumą, rūpinimąsi kultūra. Svarbiausias P. Puskunigio veiklos įprasminimas yra jau šimtą dešimt metų besitęsiantis Skriaudžių kanklininkų ansamblio *Kanklės* veikla.

Simboliška, kad jau tapo tradicija Lietuvos dainų švenčių *Kanklių muzikos vakarus*, vykstančius Vilniaus Šventųjų Jonų bažnyčioje, pradėti šio ansamblio atliekama P. Puskunigio daina *Paklausykite jūs, lietuviai*, ir kartu su visos Lietuvos kanklininkais skambinamu ir giedamu jo *Kanklininkų himnu*.

NUORODOS:

- 1 Puskunigio P. rankraštis. *LTR – 3081* (534).
- 2 Juozapavičius P. Šimtmetis darbininkų kultūros židynys. Kultūros barai, 1983. Nr 9.
- 3 Alenskas V. *Pranas Puskunigis ir Skriaudžių kanklininkai*. Klaipėda, 1991, p.8.
- 4 Puskunigis L. *Senovinių kanklių sutarai*. Prienai, p.17.
- 5 *LTR 3081* (582).
- 6 Keibienė S.K. *Muzikos draugijų veikla Kaune 1920-1940*. Magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2011 m., p. 49.
- 7 *LTR 3081* (193).
- 8 *Lietuvos aidas*, 1931. Balandžio 17. Nr. 85.
- 9 *Lietuvos aidas*, 1931. Nr. 99, 100, 101.
- 10 L. Puskunigio asmeninis archyvas.
- 11 Iš M. Puskunigienės atsiminimų (papasakojo L. Puskunigis).
- 12 Alenskas V. Autorinė kūryba suvalkiečių kanklininkų repertuare. *Tradicija ir dabartis* (9), Klaipėdos universiteto Menų fakultetas. Klaipėda, 2014, p. 129.
- 13 Alenskas V. Suvalkiečių kankliavimo natos ir „skaičiukai“. *Tradicija ir dabartis* (8), Klaipėdos universiteto Menų fakultetas. Klaipėda, 2013, p. 35.
- 14 Puskunigis P. *Kanklių muzikos vadovėlis*. Kaunas, 1932, p. 11.
- 15 Alenskas V. Pranas Puskunigis 1860–1946. *Skriaudžių ansambliui „Kanklės“ 100*. Sud. V. Alenskas. Prienai, 2006, p. 17.

CULTURAL HERITAGE

Vytautas Alenskas

PRANAS PUSKUNIGIS, A PROPAGATOR OF KANKLĖS AND KANKLĖS PLAYING

Summary

In 2016, Skriaudžiai (Prienai district) kanklės (Lithuanian string instrument) players' ensemble "Kanklės" celebrated its 110th anniversary and its founder Pranas Puskunigis' 70th death anniversary.

Pranas Puskunigis was born in the village of Katiliai (Šakiai district), in 1906. For two years he studied at Veiveriai Teachers' seminary, then finished organist courses in Kaunas. Puskunigis worked in various Lithuanian and Lithuanian parishes in America, and in 1905 came to live in Skriaudžiai. Here he taught the young people to play kanklės, founded the kanklės ensemble in Skriaudžiai and later in Plutiškės.

During the war of 1914, in Kaunas he taught to play kanklės the workers of S. Banaitis printer's, organized public concerts. In 1916, they gave concerts in Königsberg. In 1922, he brought together a group of kanklės players in the War Museum and Šančiai school No. 26. In 1925, he founded Lithuanian Kanklės Players Society, and in 1930, Kanklės Players Music School.

Puskunigis published kanklės music textbook, wrote articles popularizing this musical instrument, gave lectures and organized concerts. Puskunigis taught to play kanklės about a hundred and twenty people. The most famous of them were Justinas Strimaitis and Prof. Pranas Stepulis. He also started the kanklės playing movement in other regions of Lithuania, wrote down folk tunes, created songs and dance tunes for kanklės and their ensembles, left literary works, took care of the Lithuanian language purity. All this shows Pranas Puskunigis' diligence, spiritual richness and care for culture.

Vytautas Alenskas, doc.
Klaipėdos universitetas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294, Klaipėda

Gauta 2016 09 18
Atiduota spausdinti 2016 10 10